

Üttörőnek számító fordítói munkássága mellett Bálint Gyula István négy évtizedes buzgó irodalmi tevékenysége idején számos saját költeménnyel is jelentkezett. A többségükben lírainak mondható költeményeiből gazdag érzel- és gondolatvilág tárulkozik fel. Kedvelt témája Isten dicsőségének, nagyságának megéneklése, a haza s a nemzet dicső múltja és jövője. Gyakran foglalkozik az erő és az anyag, az anyag és a szellem, a mulandóság és a lélek, az ész és a hit kérdésével. Azt bizonygatja, hogy az Istentől elfordult és az anyaghoz tapadó szívnek nem lehet vigasztalása a földi életben, tiszta boldogságra csak Isten létének, a lélek halhatatlanságának és a mennyei jutalmazásnak hite nyújthat reményt. Epigrammáiban ítéletet mond a képmutatók felett, kigúnyolja a kicsapongó, fényűző dúsgazdagokat, a nagyszájú strébereket, a haszonleső, magukat népvézéreknek titulálókat, az üres koponyájú cicomás úrfiakat.

Verseit kötetbe gyűjtve sosem adta ki, hanem számos lapban, politikai és szépirodalmi folyóiratban, élelclapban és népszerűségben jelentette meg. A marosvásárhelyi Maros-Vidék és az Erdély című lap számára több éven át írt és fordított verseket. A gyulafehérvári Egyházi és Iskolai Lapban, a Szabad Egyházban és a Közművelődésben sok vallásos költeményt közölt. De írt a Székelyföld, Háromszék, Baloldal, Nemere, Ellenzék, Kolozsvár lapok számára is költeményeket. Legtöbb munkája a Magyar Korona, Magyar Állam s ennek melléklapja, a Szépirodalmi Kert oldalain jelent meg. A Borsszem Jankó és Bolond Istók élelclapokban közölt szatirikus verseket.

Rövid írásunkat Gyalui Farkas író gondolatával zárjuk, miszerint „*Bálint Gyula nem tartozott ugyan az irodalmi nagyságok közé, de erős nemzeti érzése, törekvése, hogy a magyar irodalmat csupán olyan idegennel gazdagítsa, mely klasszikus, és melynek átültetésével az irodalomnak szolgálatot tesz, folytonos önzetlen működése a magyar irodalom egyik legrokonszenvesebb szerény alakjává teszük őt...*”

Forró Albert

A homoródszentmártoni unitárius temető és régi sírkövei

Régmúlt életek nyomát őrzi néhány porosodó, mohával borított kő. Némák és csendesek, az idő hallgatásra bírta őket. De ha elég kitarótan kutatják, akkor megszólalnak, történeteket mesélnek. Történeteket mesélnek, amelyek egyben sorsok is, megannyi tragédia. Mesélnek aggastyánról, aki „*élt 104 évet*”, mesélnek Gábor Áronról, aki nem érte meg, hogy nagy legyen és híres, mint névrokona, pedig akár ismerhették volna is egymást. És mesélnek családi tragédiákról, elenyészett testekről, amelyeket már csak a „*setét bolt fed*”. Ezekből a történetekből szeretnénk most párat kiragadni, és megtörve némaságukat, elmesélni. Nem minden régi kő adta át titkait. Néhányukat az idő végleg és visszavonhatatlanul elnémította. Sajnos minden sírkő írásos oldala pusztul a legjobban; a betűk bevágásába télen belefolyik a víz, megfagy, majd szétfeszíti az egyébként is könnyen szétmálló homokköveket.

A sírjelek feladata az eltemetett nyughelyének jelzése, az elhunyt emlékének megőrzése. Az egyházközségi levéltár, valamint az anyakönyvek tanulmányozása által megkíséreltünk történeti forrásokat is gyűjteni az elhunytak sírkőleírásai mellé. A feliratok az esetek többségében jól kivitelezettek, sok esetben találunk ligatúrákat. Akadnak esetek, amikor teljesen gyakorlatlan sírkőfaragó keze munkája látható, amikor a sorvezetés bizonytalan, a helybeosztás rendezetlen. A leggyakoribb sírkőtípusok a téglalap alakúra kiképzettek, melyeknek általában a felső részük lekerekített.

A sírkövek közül kiemelkedik két koporsó alakú sírkő, tumba, mely elnevezés a középkori latinból származik, és sírra helyezett szarkofág emlékkövet jelent. Hasonlóak a környéken Homoródmáson, Székelyszáldoboson, Felsőrákoson, Baróton, Homoródkarácsonyfalván találhatóak, de Erdély más részein is szép számmal előfordulnak, így Kolozsváron a Házsongárdi temetőben, Gelejen, Magyarigen cintermében stb. Ezek fő-

ként korízlést jelző, általánosan használt, de inkább a módosabbak számára készített típusok.

Szentmártonban hasonló a templom nyugati részén található: kelet–nyugat tájolással, felső szélét farkasfogak díszítik, alsó felét sekély hornyolatok. Hossza 190 cm, magassága 47 cm. A sírkő Hajdú Kláráé, aki Bibarczfalvi Szabó János református pap házastársa volt. A lelkész a felesége halála után Parajdra telepedett át, ahol szolgálata utolsó éveiben (1790–1796) aktívan részt vett az új templom építésében.

déli oldal:

SZERELMETES TÁRSAM ITT
HADLAK
JESUSODNAK VISSZA ADLAK
BIBARTZFALVI SZ. JANOS REF.
PAP

északi oldal:

JESUS ITT VERED ARRARA
TARTS SZAMOT HAJDU
KLARARA
DIES JA 1788

A második tumba a kiszedett sírkövek között található (tehát már ki-mozdítva) a temető északkeleti sarkában. Hossza 193 cm, legnagyobb szélessége 48 cm, belesüllyedt a

Igényesen kiképzett sírkő a cinterem északi felében. Felirata már nem olvasható

Hajdú Klára koporsó alakú sírköve

földbe, jelenlegi magassága 32 cm. A felirat az 1847–1850 közötti gondnok nevét említi. Felesége Kádár Mária, ki 1897-ben, férje halála után egy 60 forint értékű úrvacsora kelyhet adományozott a gyülekezetnek.

déli oldal:

IT NYUKSZIK ID. KADAR
FERENTZ PORTETEME
KINEK 74 EV VALLA E
MULANDO VILAGON (L)
ELETE : SZULETET
1811be CSALADIT
ELRENDEZESE UTAN ELHUNYA
1885be
VID FEL EGI KIRALY LELKET
SZENT
KEZEDBE

északi oldal:

BEKESEGBEN LEFEKSZEM ES
ELALUSZOM MERT
TE URAM EGYEDUL ADSZ
BATORSAGOS
LAKAST ES LELKEMNEK
ORSZAGODBAN ÖRÖK
NYUGODALMAT

A malomkő sírkőként való másodlagos felhasználása érdekes színt foltját jelenti a szentmártoni anyagnak. A kő közepén kónuszosan átfúrt, erőteljes kopásnyom van rajta. Felső része ívesre faragott. Ez a temető déli részén található, a cinteremfalon kívül. 101 cm széles, a lyukátmérő 7,5 cm, vastagsága 5 cm, 55 cm áll ki a földből. Közepére egy keresztet véstek, amelynek felső része mára már letört. Felirata:

1833(?)

EROS JANOS
ELT 104 ESZTEN
DOT

Ez a malomkőből készített sírkő az áttört, a gyertyaégetésre alkalmas hellyel kiképzett darabok közé tartozik. Közeliében található egy hasonló példány, amely szinte teljesen a földbe süllyedt, letört, feliratából nem sok olvasható.

A harmadik hasonló áttört darab az előző kettőtől nem messze, északkelet irányban található. Méretei: 87 cm széles, 7,8 cm vastag, a lyuk átmérője 18 cm. Részben elsüllyedt, jelenleg 70 cm van a földfelszín fölött. Ennek felirata:

1842

E SIRBAN NYUGUSZNAK
HAROM ARTATLANOK IST/V
N MOSES JULIANA KERES
ES MIKLOS KISDEDJE GYTES
T PORAI

Mindhárom gyerek himlőben halt meg. A sírkövön jelzett esztendőben nagy járvány pusztított, a faluban mintegy 18 gyerek vesztette életét.¹

Hasonló tragédiáról tanúskodik egy másik sírfelirat, amely szerint egyszerre három testvér veszíti életét. Ez esetben az anyakönyvek is némák maradnak, mint a sírkő, amelynek felső része letört, felirata jelentősen megrongálódott, jelenleg kidőlt állapotban van.

Méretei: vastagsága 24 cm, szélessége 45 cm, hossza 80 cm. Felirata:

1866

HAROM TESTVER
NYUKSZIK E TE
METO SIRBA
(???) PET
ER ES KEDVES
LASZLOJA

Az unitárius temetőbe, mint láthatuk, református előkelőségeket is temettek. Így találjuk itt a Borsai Nagy család egyik tagját. A familia eredetileg Fehér vármegyében volt birtokos. A Fehér vármegye élén álló főispán kétszer nősült, és mindkét esetben igen előkelő házastársat választott: előbb derzsi Petki Erzsébetet, majd Toroczka Katát vette feleségül. Feltehetően az ő fia, György házasodik be a bögyözi Farkas családba, nőül véve Krisztinát.² Ennek a családnak az egyik női leszármazottja, Terézia ment férjhez Gyárfás Zsigmondhoz, közös gyerekük 1815-ben született. A fiút Lajosnak nevezték el. Terézia 1830. december 16-án gutaütésben meghalt. A temetést férje is csak pár hónappal élte túl, 1831 márciusában vérhasban 40 esztendősen elhunyt. Az ő sírkövét nem találtuk meg a temetőben. Terézia sírköve a cinterem délnyugati felében van. Magassága 100 cm, szélessége 85 cm, vastagsága 35 cm, háta domború. Felirata:

1830

BORSAI TERESIA TESTET
FEDEZI E SEFT BOLT
KINEK KESERGI ELES(T)?
GYARFAS SIGMOND AKI
VOL/(T)?
FERJE 20 S NEGY ESZTENDO/KT
ELT T/SAK HARMINTZ 8
EVEKIG

A mohás sírkövek között megtaláljuk a gyülekezet elhunyt lelkészeinek állított emlékeket is. Hasonló található a templom déli szélénél. Maga a kő kidőlt, hossza 90 cm, szélessége 50 cm, vastagsága 20 cm, felső része lekerékített.

1871

IT NYUKSZIK
T. TSEREI MO
ZES URUNITA
RIUS PAP
ELT 50 EVET

1866
IT NYUKSZI VE
RES ROZSALIA
TSEREI MOZE
S NO 34 EVES KO
RABA FT ESEF
SIRBOLTBA

1871 márciusában az idős Cserei Mózes pap, aki 1837-től állt a szentmártoni egyházközség élén, 50 esztendőskorában elhalálozott. Temetési költsége 21 forint 66 krajcárt tett ki.³ Ekkor az espereshez azzal a kéréssel fordult a presbitérium, hogy amíg új papot nem választ a gyülekezet, addig a papi szolgálatra ideiglenesen nevezzen ki valakit. Az átmeneti időszak nem tartott sokáig, ugyanis május 29-én a püspök ki is nevezte a gyülekezet új lelkészét, Dombi Mózeszt. A másik sírkő a pap feleségéé, Veres Rozáliáé. Ez is a templomtól délre található. Ennek hátoldala nincs kifaragva, hossza 68 cm, szélessége 48 cm, vastagsága 26 cm.

A temetőkertben találunk érdekes sírköveket is. Ilyen a Gábor Ároné, aki feltehetően Gábor Ferenc és Deák Mária fia volt. Gábor Ferenc 1832-ben nemes adakozásában elkészíttette az új szószék karzatát.

A sírkő félkör alakú, alja törött, szélessége 91 cm, jelenlegi hossza 49 cm, a cinterem délnyugati sarkában található:

1841
IT NYUKSZIK GA
BOR ARON AKI 6
EVEKET ELT

A középkori hagyományoknak megfelelően a szentmártoni gyülekezet temetője is a templom környezetében helyezkedett el. Ekkor nem csupán a templom köré, hanem magában az épületbelsőben is igen nagy gyakorisággal temetkeztek.

A templombelsőben való temetkezésre vonatkozó első tiltó rendelkezésre 1614-ből van adatunk.⁴ A tiltásokat a későbbiekben nem mindig tartották be. 1690-ben a tatár támadás során elhunyt Bíró Gábor testét szintén a templomban helyezték örök nyugalomra. A rendelkezéseket, úgy tűnik, az elkövetkező évszázadok során is sorozatosan megszegték, hiszen még 1834-ből is találunk utasítást, amely tiltja a templombelsőbe való temetkezést: „nem engedvén meg a felséges Rendelesek a temetkezést a mezőről a faluba be hozni, parantsoltatik, hogy a templom mezeire senki halottját temetni ne merészelje büntetés alatt”⁵.

A temetőkertbe temetkeztek a szentmártoniak mellett a leányegyházak tagjai is. Nekik külön rész volt fenntartva. 1625-ben, amikor a templom erősítésén összekülönböznek a filiák és az anyaegyház, a kis egyházak tagjai követelték, hogy a temetőkert rájuk eső részébe szabad bejárás joguk legyen, illetve, hogy oda ne építkezzenek a szentmártoniak, mivel ott őseik pihennek.

Az erősítést követően a belső épületek eléggé leszűkítették a kerítőfalon belüli területet, ezért fokozatosan a külső részekre kezdtek temetkezni. 1851-ben e terület bekerítését rendelte el a vizsgálószer: „a temetkező hely

külön saját birtoka a megyének a Templom várfala mellett, melybe más felekezetűek is temetkeznek engedélyezés mellett. Ezen temető mind a holtak iránti kegyelet, mind sajtársági tekintetéből multhatatlanul kegyemeny sántzal, gyepüvel békeritessék”. Következő évben „hátul sántzal s arra ültetett élő gyepüvel, elől nagy kapuval el látott deszka kertel bé kerítettett”. 1861-re már ez a temetőrész is betelt: „a használatban levő temetkező hely már annyira tölt elődök poraival, hogy minden sirgödör kiásásakor a holtak csontjai hányatnak ki”. 1866-ban az újonnan nyitott temetőhöz „Dombi Mózes, Kolesa Mihály gör. egyh. hitű tulajdon szántóföldjükből egy-egy darabocskát szakasztottak s az eklézsia birtokába adták”. Ennek újbóli bekerítését 1871-ben rendelte el a vizitáció: „az eklézsiai temető kertek a községi határtól sántzal való elválasztása és illeg békerítése a lehető leg rövidebb idő alatt a presbitériumnak felelet terhe alatt megrendeltetik”⁶.

1877-ben a templomkerítésen kívül eső temetőkertre rostélyos kaput rendeltek zsindegyfödél alatt, melynek elkészítéséért 2 forint 96 krajcárt fizettek, deszkáért pedig 6 forint 20 krajcárt.

Az említett temetőt még napjainkban is használja a gyülekezet. A régi, 19. századi, már részben elsüllyedt sírköveket az egyházközség kiásatja és a temetőkert északi felében, a községi ház mögött gyűjti össze. Számos, már részben eltemetett sírkő még az eredeti helyén áll.

**Nyárádi Zsolt
Zólyva Levente**

1. Román Országos Levéltár Hargita megyei Kirendeltsége, Csíkszereda. F 47. Anyakönyvek 1779–1847. 363.

2. Bicsok Zoltán: *Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében. Örökségünk, II. évf. (2009) 4. sz.*

3. Unitárius Egyházközségi levéltár (továbbiakban HUEKL) *Megyei Tanács jegyző könyv 1846–1888*. 11. kötet, 76–77.

4. HUEKL. irat/1783.

5. HUEKL. Az Homorod Szent Mártoni Unitária Ecclesia Protocolluma mely készítettett Déák András curátorságában Springer Josef által 1809–1846. 116.

6. HUEKL. Megyei számadás jegyzőkönyv 1847–1897. Lásd az illető évek bejegyzéseit.

Kerekes Miklós elhunyt gyerekeinek sírköve